

Herinneringscultuur en geschiedschrijving tijdens de bestaansperiode van het LGOG¹

Joep Leerssen

Het Hoofdbestuur van het LGOG heeft in 2011 de jaarlijkse Habetslezing in het leven geroepen, ter herinnering aan J.J. Habets, een van de grondleggers van de geschiedbeoefening in Limburg, eerste rijksarchivaris in Limburg en een der eerste voorzitters van het LGOG. De eerste Habetslezing werd gehouden door drs. Jona Lendering, de tweede (in 2012) door prof. dr. Peter Raedts, de derde door prof. dr. Joep Leerssen, en wel tijdens de academische zitting ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van het LGOG en de aanbidding van deel 1 van *Limburg. Een geschiedenis* aan de beschermvrouwe van het LGOG, prinses Beatrix, op 28 juni 2013. Hier wordt een bewerking ervan gepubliceerd, een korte samenvatting is reeds verschenen in *De Maasgouw*.

Inleiding: Geschiedenis, geheugen en stadscultuur

Tijdens de anderhalve eeuw van het bestaan van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap hebben zich belangrijke verschuivingen voltrokken in de “geestelijke wijze waarop een samenleving zich rekenschap geeft van haar verleden”. Met name de verhouding tussen de informeel-maatschappelijke herinneringscultuur en de geschiedwetenschappen heeft een complexe golfbeweging doorgemaakt, waarbij de traditie van de maatschappelijke herinneringscultuur eerder de schoorvoetende integratie weerspiegelt van een zichzelf als “Limburgs” herkende provincie in het Nederlandse staatsbestel, terwijl de geschiedwetenschappen een proces van verwetenschappelijking, professionalisering en academische institutionalisering ondergaan. De ontwikkeling van het LGOG, van de Limburgse historische cultuur en van de geschiedwetenschappen vormen tezamen dus een verschuivende geometrie van drie variabelen; en daarin vormt het LGOG een van de meer bestendige elementen. In de volgende bladzijden wil ik het LGOG dan ook zien als het verschuivende kader waarin een collectief geheugen vorm krijgt, en dat tegen de achtergrond van het verschuivende kader waarin geschiedenis wordt beoefend – een beetje zoals die lastige rekensommen waarin twee treinen met verschillende snelheden langs elkaar heenrijden. Dat ik daarbij het LGOG als analytisch ankerpunt uitkies, ligt niet alleen aan het

¹ Deze tekst is de bewerkte versie van de Habetslezing, uitgesproken bij de jubileumviering van het LGOG op 28 juni 2013. Een ingekorte versie is verschenen in *De Maasgouw*.

jubiläum dat de aanleiding vormt voor deze beschouwing; die keus vloeit ook voort uit de toenemende wetenschappelijke erkenning, in de laatste decennia, van het belang van burgerlijke culturele genootschappen en stadsculturen. Genootschappen zoals het LGOG zijn natuurlijk niet tijdloos-onveranderlijk; ze ontwikkelen zich in de loop van de hier behandelde periode van een stedelijke naar een meer provincie-brede basis, en ze ontwikkelen een andere verhouding ten opzichte van de zich ontwikkelende geschiedwetenschappen. Maar in de organisatorische structuur blijft een stedelijke verankering herkenbaar, en ook in het grondpatroon van burgerlijke genootschappelijkheid behoudt een genootschap als het LGOG een constante functie van bemiddeling tussen de academisch geïnstitutionaliseerde geschiedwetenschap enerzijds en het collectieve geheugen anderzijds.

Dat laatste aspect – het “collectieve geheugen” – is de laatste decennia zelf in de belangstelling komen te staan. Bekende voorlopers zoals Maurice Halbwachs en Pierre Nora, en een klassieke basisstudie van Aleida Assmann, hebben recentelijk geleid tot een hoge vlucht in de zogeheten *memory studies*, de academische reflectie op de sociale of collectieve herinneringscultuur.² Immers, de “geestelijke wijze waarop een samenleving zich rekenschap geeft van haar verleden” (om dat gevleugelde woord van Huizinga nog maar eens te citeren) is niet het uitsluitende monopolie van academisch gevormde vak-historici.³ Het is een maatschappelijke en culturele praktijk die terugreikt tot ver voor Ranke, voorbij Walter Scott, voorbij P.C. Hooft, zelf voorbij Thucydides en Herodotus. Het is van alle tijden en behoort aan alle mensen; het is ook nu nog een van onze meest fundamentele morele bezigheden, tot en met de dichtregel van Leo Vroman “kom vanavond met verhalen / Hoe de oorlog is verdwenen”, of het vieren van 4/5 mei of Pinksteren. Bijgevolg is het een belangwekkende wetenschappelijke opgave om te analyseren in welke uitingvormen een dergelijk historisch besef zich manifesteert, en in hoeverre die uitingen zelf aan structurele constanten gehoorzamen, dan wel maatschappelijk of historisch variabel zijn. Een eerste poging om zo’n wetenschappelijke reflectie te concipiëren, Maurice Halbwachs’ klassieke *Les cadres sociaux de la mémoire*, maakte daarbij gebruik van het begrip “kaders” waarin collectief geheugen vorm krijgt, en het is als één zo’n “kader” dat ik het LGOG hier wil zien.

Voor Halbwachs is het primaire en belangrijkste “kader” waarin transgenerationale herinneringen vorm krijgen dat van de familie. Het collectieve geheugen krijgt primair zijn uiting in familieverhalen. Als voorbeeld mag hier Wiel Kusters’ voortreffelijke boek *In en*

2 Enkele sleutelteksten: Maurice Halbwachs, *Les cadres sociaux de la mémoire* (1924); Pierre Nora, “Entre histoire et mémoire”, in Id. (ed.), *Les Lieux de mémoire* (Folio-ed.; 3 vols., Paris: Gallimard, 1984); Jan Assmann, *Das Kulturelle Gedächtnis* (1992); Aleida Assmann, *Erinnerungsräume* (1999); Michael Rothberg, *Multidirectional memory* (2009).

3 Ann Rigney, “Being an Improper Historian”, in Keith Jenkins, Sue Morgan & Alun Munslow (eds.), *Manifestos for History* (London: Routledge, 2007), 149-159.

onder het dorp: Mijnwerkersleven in Limburg dienen: het is een goede weerslag van zulk een familie-geheugen, en zal voor lezers met familiewortels in het mijnwezen veel herkenbaars bevatten. Het laat ook zien, hoeveel van het mijnwerkersverleden niet zozeer in archieven en verhandelingen van vakhistorici bewaard is gebleven, maar in het meer vluchtige maar allerm minst efemere medium van verhalen, souvenirs en *lieux de mémoire*.

Hoe *histoire* en *mémoire*, academische vakgeschiedenis en het informele herinneringscultuur, zich tot elkaar verhouden, is een boeiende vraag. Vakgeschiedenis hanteert de academische spelregels van wetenschappelijkheid, met name die van de Popperiaanse “falsifieerbaarheid”: de bereidheid om verklaringen bloot te stellen aan kritische, achterdochtige contra-expertise. Het collectief geheugen daarentegen is een algemeen-culturele praktijk die evenmin “falsifieerbaar” is als een roman van Flaubert of een sonate van Fauré. Collectief geheugen kan daarom vaak afglijden van feiten naar van-de-feiten-losgezongen mythen, en de wetenschap stelt zich dan ook vaak ten doel om die “mythen” te falsifiëren en te ontcrachten. Het populair-wetenschappelijke, door historici geredigeerde tijdschrift *Geschiedenis* bijvoorbeeld ontleent zijn publieks-allure aan het thematiseren van zulke herkenbare (dat wil zeggen, in de samenleving circulerende) mythen, en bevestigt zijn vakhistorische betrouwbaarheid door al die historische topoi, met haast voorspelbare pedanterie, te ontmaskeren als fraaie ficties. Ook het boekje *Maastrichtse mythen*, van Ingrid Evers en Pierre Ubachs, weerspiegelt die rolverdeling tussen de fantast en de kniesoor, tussen het incontinent mythologiserende collectieve geheugen en de antiseptische, factualistische vakgeschiedenis. Dat het boekje werd gepubliceerd, in 2003, door de Kring Maastricht van het LGOG, geeft al één mogelijke positionering aan (de hedendaagse) van ons genootschap tussen die twee polen.

Immers, tussen de polen van *mémoire* en *histoire* ligt een grijs gebied, en dat grijze gebied is in de laatste eeuwen van schakering en omvang veranderd. De academische geschiedschrijving is wetenschappelijker geworden, het vakgebied van universitair geschoolde *professionals*, en dat heeft ook zijn weerslag gehad op de herinneringscultuur.

Het collectieve geheugen zelf verkeert voortdurend in een flux van diverse *media*. Die reiken van informele *face-to-face* oraliteit (familieverhalen, folklore, dorpsroddel) via de privé-schrijfcultuur (dagboeken, brieven, blogs en circulerende manuscripten) naar de “lichte” *print culture* (almanakjes, pamfletten, journalistiek en wikipedia-artikelen), en uiteindelijk naar de “zware” schrijfcultuur van gedrukte boeken en tijdschriften. Media reiken ook van het performatieve (feesten en plechtigheden, speeches, aubades, muziek- en theateropvoeringen) naar de materiële publieke ruimte (standbeelden, kunstwerken, monumenten, straatnamen). En op ieder moment kan elk van die media-uitingen een echo uitlokken in andere media. Opvoeringen van *Trijn de Begijn* worden vastgelegd en verkocht op LP of DVD, en zijn verbonden met de oprichting van een standbeeld voor Olterdissen op het

naar hem vernoemde pleintje, hetgeen weer aanleiding geeft tot speeches, persberichten en tot herdrukken van zijn gepubliceerde werken, die inmiddels ook in digitale vorm op het Internet zijn geplaatst... Het voortleven van de culturele presentie van Olterdissen vindt in een “grijs gebied” plaats waarvan we de polaire uiteinden kunnen bepalen (aan de ene kant: het zingen van het Maastrichts volkslied; aan de andere kant: Huub Notens studie *Jao diech hōbs us aon 't hart gelege: Het leven van Fons Olterdissen*, Maastricht 2006). Het grijze gebied daartussen blijkt bij nadere beschouwing een draaiende, dynamische, rijk geschakeerde kolk van “remediations” te zijn, uitwisselingen van het ene medium naar het andere.⁴ Als we het traject van een bepaald historisch of cultureel gegeven in die kolk van vele tinten grijs volgen, dan blijkt er van enige gravitatie naar de formele of de informele kant geen enkele sprake te zijn. Efemere en/of populaire cultuur kan “zware”, officiële cultuur uitlokken, en omgekeerd; en vaak gaat dat proces allebei de kanten op, tegelijkertijd. En temidden van al die media is de wetenschappelijke geschiedschrijving slechts één van de vele mogelijke culturele velden (een van de “zwaarste”, meest geformaliseerde en meest prestigieuze, dat wel) waarin zich de preoccupatie met het verleden kan uiten.

Toen het LGOG, een typisch “burgerlijk genootschap”, een vrijetijdsvereniging voor cultureel geïnteresseerde stedelingen uit de burgerstand, werd opgericht,⁵ had het professionaliseringsproces ternauwernood een aanvang genomen; en pas in de laatste decennia heeft het professionaliseringsproces ook zijn uiteindelijk beslag gevonden in deze provincie, met universitaire leerstoelen en onderzoeksinstituten.

Maar ondanks die gelijk-opgaande tijdslijnen voltrok de professionalisering van de geschiedschrijving zich achter rug van Limburg om: het was iets dat in eerste instantie de landelijke centra van beleid en wetenschapsbeoefening regardeerde, en daar hoorde Limburg niet bij. Het culturele geheugen had het rijk alleen, en dat werd transgenerationeel doorgegeven als een soort familie-anecdotes, in een inofficieel *cadre social de la mémoire* zoals dat van de mijnwerkersfamilies van Wiel Kusters' vader.

Wie de geschiedenis van de Limburgse geheugencultuur wil bestuderen moet dus vooral oog hebben voor de familiale of informeel-sociale herinneringskaders. Ik zal daarbij vooral van stadscultuur uitgaan, aangezien steden de institutionele kaders en collectieve infra-

4 Astrid Erll & Ann Rigney (eds.), *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory* (Berlin: De Gruyter, 2009).

5 Ik baseer me volledig op Gerard Venner, “De stichting en eerste jaren van het Oudheidkundig Genootschap in het Hertogdom Limburg”, *PSHAL* 139 (2003): 143-201 en Id., “Hondervijftig jaar Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap: Provinciale historische genootschappen in Limburg en de verspreiding van historische kennis”, *De Maasgouw* 132.1 (2013): 4-19.

structuren bieden die een codificatie van transgenerationale herinneringen bevorderen. Echter, de scheiding stad-platteland kan maar al te gemakkelijk beheerst worden door stereotiepe beeldvorming; alsof dorpsleven louter oraal zou zijn, en gespeend van de aan stedelijke ambiances voorbehouden verschriftelijking en documentatie. Zelfs ingesleten, “levende” dorpsverhalen kunnen niet zonder een zekere mate van verschriftelijking.⁶ En omgekeerd kent ook stadscultuur, zoals het eerder vermelde boekje van Evers en Ubachs bewijst, zijn vaak mondeling overgeleverde quasi-historische mythes.

Om dat laatste te illustreren – de oraliteit als medium van een stedelijk, in dit geval Maastrichts, historisch besef – wil ik mij een persoonlijke herinnering veroorloven.⁷ Opgroeiend in Maastricht kreeg ik op de lagere school les in vaderlandse geschiedenis. Meester Habets, onderwijzer op de St Petruschool van Sint-Pieter, “socialiseerde” ons, hij begeleidde ons in onze eerste stapjes van de familiekring naar de publieke ruimte. Ik weet nog steeds zijn vuistregels om afstanden te schatten: 25 meter was de lengte van de schoolcor-

6 Een voorbeeld: In Mheer en Banholt wordt op gezette tijden het verhaal herverteld van de “kerkestrijd”, de roemruchte episode waarin de Banholtenaren weigerden om nog langer naar de nieuwgebouwde parochiekerk van Mheer te gaan, en bisschop Paredis weigerde om de in eigen beheer gebouwde kerk van Banholt te laten inzegenen (vgl. Leerssen & Senden, *Historische verkenning van Mheer* (Maastricht: Gadet, 1995): 110-114). Het was in de late jaren-1870, de tijd van de *Kulturkampf* en de oprichting van een Duits-nationale, Oud-Katholieke kerk; en de Banholtenaren hebben toen een Duits- c.q. Oud-Katholieke geestelijke naar hun dorp gehaald. Het kortstondige “Schisma van Banholt” komt men wel tegen in de geschiedschrijving (bijvoorbeeld de biografie van Paredis door zijn latere opvolger, bisschop Gijsen); maar in de dorpen zelf is het een sage geworden, de “kerkestrijd”, die het legendarische kwade bloed tussen de twee gemeenschappen helpt verklaren. Welnu: zelfs het dorpsgeheugen als sociaal herinneringskader is niet geheel en al oraal-mondeling. Bij de eeuwfeesten van de dorpskerken kon men al terugvallen op kleine, in privé-beheer gestencilde brochures, privé-verzamelingen van krantenknipsels (vgl. de bronverwijzingen in Leerssen & Senden 1995, 110), en er was het getypte manuscript van een roman door de amateur-historicus Gerard Lemmens, “Boeren Bouwen een Bedehuis”, geschreven, schat ik, rond 1950, dat in diverse carbon-doorslagen circuleert in Banholtse huishoudens. Inmiddels is in Mheer en Banholt de familieherinnering aan de toentertijd actieve personen zodanig vervaagd dat het geheugen plaats maakt voor de geschiedenis. De herkomst “die-en-die heeft me dat zelf nog verteld” wijkt voor de herkomst “dat heb ik daar-en-daar gelezen”.

7 Ik permitteer me de verwijzing naar mijn “persoonlijke” herinneringskaders omdat ze illustratief leken voor het feit dat mensen zelf in de loop van hun leven deel uitmaken van meerdere historische tradities (in het onderhavige geval: de mijnwerkersachtergrond van de familie van mijn vader; de Rotterdams-Hollandse roots van mijn moeder; en de ambiances van Maastricht en van Mheer waarin ik ben opgegroeid). Afgezien van hun illustratieve waarde impliceren die uiteenlopende gevallen ook dat, in tegenstelling tot de enkelvoudige canoniciteit van collectieve identiteiten, persoonlijke identiteiten vaak complex en samengesteld zijn; en daarin schuilt een sterk argument tegen het gemakzuchtige monoculturele denken van nationale en regionale chauvinisten.

ridor, 100 meter de lengte van het Vrijthof, een kilometer de afstand van de Grand Bazar naar het station. Die rekenmaten hanteer ik nog steeds. En het was een grote schok voor mij om te zien hoe meester Habets zich ergerde aan het lesboekje, dat ons leerde hoe het Christendom door Willibrord naar “ons land” was gebracht. “Toen was Maastricht als 400 jaar katholiek!” riep meester Habets uit. “Servatius was hier al in 300, en Willibrord kwam pas in 700!”

Ook dat is me, evenals de lengtemaat van de kilometer, altijd bijgebleven (en het werd bevestigd door de Mariazuil met zijn vier vóór-Willibrordse bisschoppen, op het kruipunt van Wilhelminasingel en Stationsstraat). Autoriteiten zoals het lesboekje en de meester konden het dus soms onderling oneens zijn; en wat voor Nederland gold, hoefde niet voor Maastricht te gelden.

Meester Habets, en de andere onderwijzers van de St Petruschool, meester Lemmens en meester Dückers, vormden het sociaal kader waarin ik een Maastrichts historisch geheugen aangereikt kreeg. Ze vertelden me over het achthoekig kapelletje aan de Lage Kanaaldijk, waar het lijk van St Lambertus was aangespoeld, achter de kaarsenfabriek van Van de Weijer; over het feit dat op de Poort Waarachtig een rijmpje staat met het jaartal 1888; over pater Vink en het Pater Vink-torentje en de Vijf Koppen. Wat de Isings-schoolplaten deden voor de vaderlandse geschiedenis (het Behouden Huis op Nova Zembla, de Muiderkring), deden de verhalen van de meesters voor het Maastrichtse geheugen. Dat mythevorming daarbij in het spel was, was onvermijdelijk en niet-verwijtbaar: voor de complexiteiten van de werkelijkheid is weinig plaats binnen het bestek van verhalen voor jonge scholieren.

Waar haalden deze onderwijzers hun lokaal-historische kennis vandaan? De historische stads- en herinneringscultuur van een stad als Maastricht kon, naast het circuit van de orale, trans-generationale anecdotiek zoals in families of dorpen, gebruik maken van de institutionele structuren die aan een stad eigen zijn: op de eerste plaats de katholieke kerk. En het is geen toeval, integendeel, dat de grootste voorlopers van de Limburgse geschiedschrijvers erudiete clerici waren: de uit Henri-Chapelle afkomstige en in Rolduc werkzame kanunnik Ernst en de Roermondse bisdomshistoricus en Limburgse provincie-archivaris Habets, naamgenoot van mijn onderwijzer op Sint-Pieter. De verering van Servaas en van de andere heilige bisschoppen, de actieve aanwezigheid van de kerkgebouwen in de Maastrichtse publieke ruimte, vormden een permanent historiserend gegeven. De processie naar de Servatiusbron in Biesland was voor een bebrild, oplettend schooljongetje niet alleen een devotie-oefening maar ook een aanschouwelijk lesje Maastrichtse hagiografie. En er was: de Heiligdomsvaart, de meest in het oog springende en mobiliserende stadstraditie van Maastricht. Een product van 19^e-eeuws historisme, met zijn neiging om oude (en soms half-vergeten of half-verzonnen) tradities nieuw leven in te blazen. De herbelever van de Heiligdomsvaart, deken F.X. Rutten was ook de drijvende kracht achter Cuypers' restauratie van de Servaaskerk in de jaren-1870 en '80.

Maastricht en Leiden, Maastricht en Brugge: stadsculturen en de nationale cultuur

Historisme was een algemene Europese trend: ook in Leiden werd de traditie van de herdenking van "Leids Ontzet" op 3 oktober herdacht, en het gratis uitdelen van haring en wittebrood. Ik noem dat geval omdat het een tegenhanger is van mijn Maastrichtse socialisatie. Als het in Leiden geboren zoontje van een Rotterdamse moeder kreeg ik ook die Leidse traditie (hutspot op 3 oktober, het verhaal van de belegering, de honger, de heldhaftige burgemeester Van de Werff) als informeel, familiaal, verteld erfgoed aangereikt.

Dat stelt me in staat die twee stadsherinneringen, die ik allebei als halve "mythes" doorverteld kreeg, met elkaar te vergelijken; en in die vergelijking springt een belangrijk verschil in het oog. De Leidse herinnering werd in de schoolboekjes en wandplaten bevestigd, de Maastrichtse moest het buiten de leermiddelen om doen en vond haar bevestiging in de publieke ruimtes van de stad.

Inderdaad was in de universiteitsstad Leiden de herdenking van 3 oktober in de loop van de negentiende eeuw gepromoveerd tot "Vaderlandse" status, een sleutelmoment uit de geschiedenis van de Nederlandse natie. We zien de verschuiving van privé naar publiek en van stedelijk naar landelijk in duidelijke etappes tot stand komen. De stad Leiden wilde in 1824 het 250-jarig jubileum van het Leids Ontzet vieren en deed dat door privé-bezit, van generatie op generatie doorgegeven in familie-kaders, te verzamelen voor een historische tentoonstelling. Van die tentoonstelling maakte ook Matthijs van Brees grote historieschildering "De zelfopoffering van Burgemeester Van de Werff" deel uit, daterend uit 1817,⁸ geschilderd in opdracht van Willem I en door deze aan de stad Leiden geschonken in 1818. Die koninklijke geste geeft al aan dat de openbare consolidering van de Leidse stadscultuur (waar de herdenking van Leids Ontzet al lang een traditie was) stilaan een nationaal-Nederlandsde wind in de zeilen kreeg. Leidens stedelijke herinneringscultuur kristalliseerde bij

8 Vgl. Norbert Cornelissen en P.F. de Goesin-Verhaghe, *Notice historique sur l'acte de dévouement de Pierre van der Werff, fils d'Adrien, président-bourguemaître de Leyde, pendant le second siège de cette ville par l'armée espagnolle en 1574, suivi de la description d'un tableau représentant cet acte de dévouement, commandé par S.M. le Roi des Pays-Bas, pour être placé au palais d'Amsterdam, et peint en 1817 par M. van Bree* (Gent 1817). Van Bree werd directeur van de Antwerpse Academie voor Schone Kunsten onder Willem I, die (de opdracht demonstreert het) ook op cultureel gebied een groot-Nederlands nationaal en historisch besef trachtte te doen postvatten. Van Brees leerling Gustaaf Wappers zou nog aan de vooravond van de Belgische Afscheiding, in 1829, een versie van de "Zelfopoffering van Van de Werff" schilderen; na 1830 wijdde Wappers zich, zoals bekend, aan meer Belgisch-nationale onderwerpen, zoals de Guldensporenslag (het doek van 1836 was de inspiratie van Conscience's *De leeuw van Vlaenderen*, 1838).

het volgende jubileum, de 300^e verjaardag, definitief in een nationaal-Nederlands kader uit. In 1884 werd het grote standbeeld van van de Werff, van de hand van Koelman, geplaatst; en de uitreiking van haring en wittebrood was, mede door de inzet van de Leidse studenten, tot een regulier protocol geworden.⁹ De Leidse geschiedenis werd in deze decennia onderdeel van de Vaderlandse, die toen ook als discipline vaste voet aan de grond kreeg in de Leidse universiteit. Robert Fruin, de aartsvader van de Nederlandse academische geschiedschrijving, kreeg de eerste leerstoel Vaderlandse Geschiedenis in 1859, en voornamelijk vanwege zijn verdienstelijke boek uit 1857, "Tien jaren uit den Tachtigjarigen Oorlog". Het jaartal is dat van een tijdsgewricht. De Vaderlandse geschiedschrijving had in 1857 een energieke impuls gekregen van John Lothrop Motley's bevlogen boek *The Rise of the Dutch Republic*, een grote verheerlijking van het Geuzenverzet tegen de Spaanse dwingelandij; een vertaling van de hand van Bakhuizen van de Brink verscheen in 1859. En alweer in 1857, besloot de regering, geschiedenis een verplicht schoolvak te maken voor het lager en middelbaar onderwijs.

De periode 1857-1860 is dus voor Nederland een scharnierpunt in de bredere ontwikkeling die bekend staat als de "professionalisering van de geschiedschrijving", en Leiden is in die ontwikkeling het ruimtelijk centrum.¹⁰ In 1800 is de geschiedschrijving nog een letterkundig genre; in 1900 is geschiedschrijving een wetenschappelijke discipline. Die academische geschiedschrijving maakt gebruik van de nieuwe, van overheidswege ontsloten archieven, en hanteert de methodiek van de systematische bronnenkritiek. Daarmee verschuift haar arbeidsveld, in de kernachtige formulering van Peter Burke, naar "the archive-based study of changes imposed from above".¹¹

Deze historiografische evolutie houdt niet alleen in Nederland, maar in heel Europa gelijke tred met de opkomst van de natie-staat.¹² Nederland onderging een toenemende centra-

9 Dirk-Jaap Noordam, "De eerste leden van de 3 October-Vereeniging te Leiden (1886-1900)", *Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken* 96 (2004): 94-121.

10 Pim den Boer, *Geschiedenis als beroep. De professionalisering van de geschiedbeoefening in Frankrijk (1818-1914)* (Nijmegen: SUN, 1987). Voor Nederland: Jo Tollebeek, *De toga van Fruin. Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860* (2^e dr. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1996).

11 Peter Burke, *A Social History of Knowledge II: From the Encyclopaedia to Wikipedia* (Cambridge: Polity, 2012).

12 Monika Baár, *Historians and the nation in the nineteenth century: The case of East-Central Europe* (Oxford: Oxford University Press, 2010); Stefan Berger, M. Donovan & K. Passmore (eds.), *Writing national histories. Western Europe since 1800* (London: Routledge, 1999); Dennis Deletant & Harry Hanak (eds.), *Historians as nation-builders. Central and South-East Europe* (London: Macmillan / School of Slavonic and East European Studies, 1988); Ann Rigney, *The rhetoric of historical representation: Three narrative histories of the French Revolution* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).

lisering, die als *De eenwording van Nederland* bestudeerd is in de aldus getitelde klassieke studie van Knippenberg en de Pater. De nieuwe geschiedschrijving is een onderdeel van de nationalisering van de publieke sfeer. De nieuwe geschiedschrijving gebruikt de natiestaat als het kader van de ontwikkelingen die beschreven worden en als het raamwerk waarbinnen de gegevens worden verzameld, gebruikt de archieven van de natie-staat en wordt ingezet voor het onderwijs van de natie-staat. De standaard-geschiedenis is dan ook een Vaderlandse Geschiedenis, en de meeste historici van Fruin tot Loe de Jong en Niek van Sas ontwikkelen dan ook een zelfbeeld dat zij als het ware de hoeders zijn van het geheugen der natie. Als het nationalisme een gesecculariseerde religie is, dan zijn de historici daarvan de gesecculariseerde priesterkaste.

Toen Fruin zijn leerstoel kreeg, was Maastricht nog de ommuurde vesting die als hoofdstad fungeerde van een hertogdom in de Duitse Bond. Maastricht had noch aan de nationale eenwording van Nederland, noch aan het academische leven van dat land, enig aandeel. Maastrichtse wetenschappers, van Minckeleers tot Pieter Willems, waren op Luik en Leuven georiënteerd.

De stadsculturen van Europa, van Dubrovnik, Florence en Genua tot Brugge, Lübeck en Tartu – ja, en ook Leiden en Maastricht – zijn ouder dan de negentiende-eeuwse natie-staat.¹³ Steden bedreven een herinneringscultuur die pas in de loop van de negentiende eeuw is genationaliseerd. De cultus van Jeanne d'Arc floreerde gedurende de 17e en 18e eeuw in de bisschopsstad Orléans en werd pas in de 19e eeuw een nationaal-Franse cultus. De herinnering aan Laurens Janszoon Coster was eeuwenlang een Haarlems chauvinisme en promoveerde pas in de 19e eeuw tot een Nederlandse erezaak.¹⁴ Sommige stadsculturen zagen hun geschiedenis onderdeel worden van een nationale canon. Andere, meer perifere steden misten die aansluiting. Maastricht was daar een voorbeeld van; een ander voorbeeld was Brugge. Net als Maastricht een historisch belangrijke stad met een sterke stedelijk-burgerlijke en kerkelijke cultuur, miste ook Brugge (net als Maastricht) de aansluiting bij de landelijke centralisering van de 19^e-eeuwse natie-staat; het historische besef bleef ook daar eerder lokaal en buiten het bereik van universitaire instellingen.

13 Uit de grote hoeveelheid literatuur noem ik: Alexander Cown, *Urban Europe 1500-1700* (London: Arnold, 1998); Glenn Clark, Judith Owens and Greg T. Smith (ed.) *City limits: perspectives on the historical European city* (Mintreal; McGill-Queen's UP, 2010) Wilhelm Rausch (Hg.), *Städtische Kultur in der Barockzeit* (Linz: Österreichischer Arbeitskreis für Stadtgeschichtsschreibung, 1982).

14 Gerd Krumeich, *Jeanne d'Arc in der Geschichte: Historiographie, Politik, Kultur* (Sigmaringen: Thorbecke, 1997); Michel Winock, "Jeanne d'Arc", in *Les lieux de mémoire*, ed. P. Nora (Quarto ed.; Paris: Gallimard, 1997), 4427-4473; Jochen Becker & Annemiek Ouwerkerk, "«De eer des vaderlands te handhaven»: Costerbeelden als argumenten in de strijd", *Oud-Holland* 99.4 (1985): 229-268.

In Brugge werd in 1839 de *Société d'émulation pour l'histoire et les antiquités de la Flandre occidentale* opgericht. De eerste voorzitter was de priester Charles Carton.¹⁵ De Franstalige benaming valt op: net als bij de Maastrichtse *Société historique et archéologique* van 1855 en de opvolger van 1863, de *Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg* is het Frans de officiële referentietaal voor de stedelijke geleerdheid. Het Brugse genootschap manifesteert zich in een zoektocht naar het graf van Maerlant, die voor West-Vlaanderen die status heeft die Veldeke in de jaren-1860 voor Limburg krijgt. Dat resulteert uiteindelijk in de oprichting van een standbeeld, waarbij Maerlant een dubbele boegbeeldfunctie krijgt: lokaal en nationaal.¹⁶

De dubbele functie (lokaal boegbeeld met nationale en zelfs transnationale uitstraling) en de behoefte om een standbeeld op te richten: zulke dingen zien we ook in de letterkundige Veldeke-cultus die rond het LGOG op gang komt, in ongeveer dezelfde decennia. In 1859 verscheen Veldekes Servaaslegende voor de eerste keer in druk in de voorloper van de huidige *Publications*. Het was de jonge Maastrichtse stadsarchivaris G.L.D. Franquinet, voorman van de toen net opgerichte Maastrichtse *Société historique et archéologique*, die de tekstbezorger, de in St-Truiden geboren Luikse hoogleraar Bormans, had weten over te halen om Veldekes Servaaslegende te publiceren, niet in een landelijk Belgisch of Nederlands forum, maar in de stad die inhoudelijk de beste claims kon leggen.¹⁷ Franquinet gaf aan die opzienbarende publicatie onmiddellijk, in 1860, een vervolg, met een bijdrage aan de *Dietsche Warande* over "Sint-Servatius-legenden". Vanaf dat moment zouden de heilige, zijn kerk, zijn heilighdomsvaart en zijn legende zoals bezongen door "zijn" dichter Veldeke, de troefkaarten worden in een specifiek Maastrichts historisch besef. Rondom deze sleutelfiguren – alsmede de herinnering aan belegeringen en veroveringen – kristalliseerde een stedelijk

15 Andries van den Abeele, "Charles Carton en het Brugse genootschap voor geschiedenis", in *Catalogus tentoonstelling 800 jaar Spermalie* (Brugge: Kongregatie van de Zusters van de Kindsheid van Maria ter Spermalie, 1986), 157-163; Romain van Eenoo & Sven Vrielinck, *Ijveren voor geschiedenis: 150 jaar Genootschap voor geschiedenis / Société d'Emulation, te Brugge* (Brugge: Genootschap voor Geschiedenis, 1989).

16 De fondsen-wervende oproep formuleert het aldus: « Elle [het comité] fait un appel à tout écrivain, à tout ami de sa langue maternelle, à tous ceux qui veulent contribuer au maintien de la nationalité, à tout Belge enfin. Dans la circonstance présente, l'on doit bien se représenter que ce monument n'est pas seulement un hommage à Van Maerlant comme grand poète, mais comme à celui qui a ouvert une route nouvelle à l'intelligence en Belgique, et qui peut, à juste titre, être proclamé le père de la littérature belge, l'écrivain qui répandit la sagesse et les lumières par ses écrits à une époque où une grande partie de l'Europe était encore plongée dans les ténèbres et dans l'ignorance. C'est donc un monument national et non local qu'il s'agit d'élever. » *Annales de la Société d'émulation pour l'histoire et les antiquités de la Flandre occidentale*, 1 (1839): 319.

17 Meer daarover in mijn "Jan Hendrik Bormans (1801-1878), Veldekes Servaaslegende en de nationale geleerdheid", *PSHAL* 144 (2008): 97-113.

historisme dat door diverse populariseringen, herdenkingen en literaire bewerkingen het algemeen burgerlijk besef doordesemde, met als consolidatiepunt misschien de geschriften van Marie Koenen en de reeks causerieën van Edmond Jaspar die gebundeld werden tot het boek *Kint geer eur eige stad*. Hier vinden wij, vermoed ik, de grondslag van de lokaal-historische kennis van meester Habets: dit was het sociale kader van zijn Maastrichtse geheugen.

Met ander woorden: de voornaamste ontwikkeling van de geschiedbeoefening in Maastricht was lokaal, semi-literair en populariserend, en staat in contrast met het professionaliserings- en nationaliseringsproces dat tegelijkertijd in de Randstad plaatsvond. We mogen daarom, denk ik, tegenover de professionalisering van de geschiedschrijving in Nederland een provincialisering van het historische besef plaatsen in Maastricht. De professionalisering was nationaal, de provincialisering werd gedragen door genootschappelijkheid. Dat contrast moeten we evenwel niet al te zwart-wit zien: De drijvende krachten van de historische genootschappelijkheid in de provincie hadden vaak een universitaire opleiding genoten en/of kenden als archivaris beroepsmatig het handwerk van de omgang met het verleden. Wie de complexe en verschuivende verhouding tussen deze landelijke en stedelijke, professionele en genootschappelijke kaders in kaart wil brengen,¹⁸ moet oog hebben voor de breuklijnen én voor de vloeiende overgangen, en moet een breed-vergelijkende optiek hanteren, waar idealiter naast Leiden, Maastricht en Brugge ook steden als Luxemburg bij worden betrokken.¹⁹

De conclusie van een allereerste Leids-Brugs-Maastrichtse vergelijking kan, hoe dan ook, als voorlopige werkhypothese dienen: buiten de landelijke c.q. universitaire centra waren de doelgroep en de onderzoek-ambiance niet zozeer universitair-institutioneel als wel algemeen-maatschappelijk, gedragen door een gezamenlijk stedelijk of regionaal bewustzijn.

18 Vgl. mijn "De Limburgse identiteit", in Paul Tummers et al. (red.), *Limburg: Een geschiedenis van Limburg* (3 dln.; Maastricht: LGOG, 2013), 3: ter perse.

19 In Luxemburg werd, alweer in dezelfde periode als in Brugge en Maastricht, en met eenzelfde soort doelstellingen, een *Société pour la recherche et la conservation des monuments historiques dans le Grand-Duché de Luxembourg* opgericht (1845), met onder de oprichters zes leraren (waaronder een priester), vier juristen, twee artsen. Deze *Société* zou later een academische overheidsinstantie worden, haar historische collectie de basis van een groothertogdommelijk museum, en aan de meer "populaire" kant zou een meer open, publieksgerichte en eerder heemkundige vereniging opkomen: de enigszins met VELDEKE vergelijkbare *Verein für Luxemburger Geschichte, Literatur und Kunst* (1895). Vgl. Joseph Goedert, "De la Société archéologique à la Section historique de l'Institut Grand-Ducal. Tendances, méthodes et résultats du travail historique de 1845 à 1985", *Publications de la section historique* 101 (1987): 1-539; Joseph Maertz, "75 Jahre «Hémecht»: Gründung und Entwicklung des Vereins und der Zeitschrift *Ons Hémecht*", *Hémecht* 22.3 (1970): 307-340. Met dank aan Sonja Kmec.

Zowel Brugge als Maastricht bleven gespeend van een stedelijke instelling van hoger onderwijs, en navenant zien we ook een belangrijker rol van de kerk als publieke organisatie en een investering in de stad als openbare, bijna museale ruimte. Wat in Maastricht de Heiligdomsvaart was, was in Brugge de Heilig-Bloed-Processie, die vanaf de jubileumseditie van 1850 een historistische costumering en aankleding kreeg, ontworpen door de priester Carton, voorzitter en gangmaker van de Brugse *Société d'émulation pour l'histoire et les antiquités de la Flandre occidentale*. Zoals de restauratie van de St Servaas correspondeert met de Brugse restauratie van de H.-Bloedkapel (1865-69), zo beantwoordt Carton aan zijn Maastrichtse equivalenten E.X. Rutten en G.L.D. Franquinet. Carton was de drijvende kracht achter de zoektocht naar het graf van Maerlant, achter de oprichting van het Maerlant-standbeeld, en eerste filoloog die inzage kreeg het Gruuthuse-Handschrift (1849). Hij publiceerde daarvan een editie onder de titel *Oudvlaamsche liederen en andere gedichten der XIVe en XVe eeuwen* (1849).²⁰

Het kader "Limburg", de Maasgouw, en de "Geschied- en Oudheidkunde"

De belangrijkste historische troefkaarten van de Maastrichtse stadscultuur waren het bouwkundig erfgoed, St Servaas, en Veldeke. Die lokale gerichtheid en populair-burgerlijke grondslag in Maastricht staat in opmerkelijk contrast tegenover het professionaliserings- en nationaliseringsproces dat tegelijkertijd in de Randstad plaatsvond. Wel begon het Maastrichtse localisme langzaam een Limburgs kader te krijgen. Het is in dat verband dat de nieuw-aantredende voorzitter van de *Société historique et archéologique*, Jos. Habets, een kardinaal belangrijke rol speelde. De auteur van de geschiedenis van het Bisdom Roermond had, meer dan zijn steedse voorganger Franquinet, een provinciaal-Limburgse kijk op het verleden. Dat hing voor een belangrijk deel samen met het fundamentele gegeven dat het gebied van Nederlands Limburg samenviel met het bisdom Roermond – een in Nederland unieke situatie, die op talrijke manieren veel heeft bijgedragen aan de gewestelijke identiteitsvorming van deze nieuwbakken provincie.²¹ Daarnaast is het veelbetekenend dat de

20 Deze vroege, in zijn tijd zo belangrijke recuperatie is helaas veronachtzaamd in Frits van Oostroms behandeling van het HS in zijn *Wereld in woorden* (Amsterdam: Bert Bakker, 2012), 519 sqq. Het was ook Carton die uit het Gruuthuse-HS het roemruchte « Kerelslied » doorspeelde aan de historicus Kervyn de Lettenhove (mede-lid van zijn westvlaamse *Société*); deze gebruikte de tekst voor zijn grote *Histoire de Flandre*, en opende daarmee de weg voor een intense Vlaams-nationale receptiegeschiedenis, ingeluid door Consciéncies *De Kerels van Vlaanderen* (1871). Meer daarover in mijn *De Bronnen van het Vaderland* (2e dr. Nijmegen: Vantilt, 2011).

21 Peter Nissen, 'De ontplooiing van het regionaal zelfbewustzijn in beide provincies Limburg na 1839'; Id., 'Constructie en deconstructie van het katholieke Limburg'. Beide in Ad Knotter (ed.), *Dit is Limburg! Opstellen over Limburgse identiteit* (Zwolle: Waanders, 2009), 73-97, 99-114.

oprichting van *De Maasgouw* samenvalt met de reorganisatie van een recentelijk ingericht Provinciaal Archief van Limburg tot Rijksarchief in Limburg – met Habets aan het hoofd.

De eenwording van Limburg is een proces dat gelijk opgaat met de door Knippenberg en De Pater beschreven “eenwording van Nederland”; in toevoeging op Orbons en Spronck, die het “Limburgers worden Nederlanders” als een “moeizaam proces” kwalificeren, zou men kunnen stellen dat het “Limburgers worden Limburgers” niet minder moeizaam was. In niet te onderschatten mate was de eenwording van Limburg een eenwording van lokale herinneringsculturen, en die is voor wat de archivalische infrastructuur betreft goeddeels door Habets bewerkstelligd. Zoals zijn opvolger A.J.A. Flament het verwoordde:

Hij toch heeft wat heinde en ver was verspreid, en waarvan niemand dan hij soms de bewaarplaats kende, bijeengebracht en door zijne geschriften een leiddraad verstrekt, zonder welken het in vele gevallen uiterst moeilijk, zoo niet bijna onmogelijk was, zelfs maar aan een plan tot ordening en betere regeling onzer archieven te denken. Geen provincie in ons land, noch ook in België, is zoo nieuwerwetsch in die hoedanigheid als Limburg, wanneer men haar als een geheel beschouwt; geen provincie bestaat uit zulke heterogene bestanddeelen, zoowel uit het oogpunt van een vorige politieke indeeling van haar grondgebied, als ook wat gewoonten, in den uitgebreidsten zin des woords – daaronder ook rechtsgewoonten, costuimen, niet op de minste plaats – betreft.²²

Zoals Flament vervolgens in een vlammend overzicht schetst, waren de diverse archieven van de verschillende oudere bestuursorganen op Limburgse bodem jammerlijk verstrooid en verbrokkeld; het was het Herculeswerk van Habets om uit die *disiecta membra* een archivaal corpus te vergaren en te sorteren:

Dat er nog van al die archieven zooveel terecht kwam in ons dépôt, dat onze verzamelingen, die in 1883 in een zevental kasten waren geborgen, thans [...] meer dan 70 kasten kunnen vullen is grootendeels het werk van Pastoor Habets.

We zien aldus een Limburgs “archivalisch geheugen” (de term is van Aleida Assmann) langzaam vorm krijgen: een institutioneel kader waarbinnen een collectief geheugen zichzelf als “Limburgs” kan gaan identificeren. De historiografische vruchten daarvan zouden eerste en vooral in de opbloei van de *Publications* bespeurbaar zijn, die zich na hun oprichting in 1864 ontwikkelden tot het voornaamste forum van een Limburgse geschiedschrijving, en

22 A.J.A. Flament, “Levensbericht van Joannes Josephus Habets”, *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1894), online op www.dbnl.org.

daarin tot 1950 een monopoliepositie zouden bekleden.²³ Voor de herinneringscultuur is het niet minder veelzeggend dat reeds kort na de oprichting van de *Publications* een meer populariserende tegenhanger nodig werd geacht, *De Maasgouw*. Dat tijdschrift, dat van start ging in 1879, was vooral publieksgericht.²⁴ De eerste redactionele inleiding opent met een zelfbewuste presentatie van geschiedbeoefening in de regio:

Was vóór een twintigtal jaren, de geschiedenis van het tegenwoordige Limburg een nog meestal braak liggende akker, sedert dien zijn van alle zijden moedige werkers opgestaan om dat veld te beploegen en de schatten van wetenschap en kennis, die in dien bodem verscholen liggen, te doen uitstoelen en als heerlijke vruchten rijpen.

Daartoe wordt als doel gesteld,

door eene periodieke uitgave de pogingen tot opbouw onzer geschiedenis nog hechter te schragen, en bij het publiek de liefde voor de wetenschap van het verleden nog meer op te wekken en aan te kweeken. Het doel van dit weekblad is derhalve, om, in populair vorm, zonder veel geleerdheid, dan eens het een of het ander van het leven onzer voorouders, van hun lijden en strijden, hunne zeden en gewoonten, hunne sagen en legenden, dan weder iets van hunne godsdienstige, staatsrechtelijke en burgerlijke instellingen, of van de krijgs- en andere gebeurtenissen, die hier hebben plaatsgehad, te behandelen.

Daarbij springen diverse elementen in het oog. De populariserende publieksgerichtheid richt zich op alles wat boeiend kan zijn in “het leven onzer voorouders” – hetgeen een hechte identificatie vooronderstelt met het als “eigen” en bijna als familiegeschiedenis ervaren Limburgerschap. Binnen die identificatie is alles relevant – niet alleen de evenementiële en sociale of politieke geschiedenis, maar ook onderwerpen van algemenere “oudheidkundige” aard (waarover aanstonds meer). Die Limburgse contouren in thematiek en publieksgerichtheid leiden in *De Maasgouw*, consequent genoeg, tot Limburgs-provinciaal regionalisme. Men wil het localisme van de eigen woonplaats ontstijgen, zelfs Belgisch-Limburgse onderwerpen bij het tijdschrift betrekken (“Geen bekrompen geest van enge nationaliteit

23 Vgl. P.J.H. Ubachs, ‘De “Publications” bekeken: 109 boeken Limburgse geschiedenis, 1864-1988’, *PSHAL* 125 (1989): 33-99. In de loop van de tweede helft van de 20^e eeuw verkreeg de wetenschappelijke geschiedschrijving een bredere basis, met het werk van Jappe Alberts, de oprichting van de Maaslandse Monografieën en de opkomst van de sociale en economische geschiedenis.

24 De hier volgende citaten zijn uit de eerste redactionele inleiding van *De Maasgouw*, 1.1 (1879): 1-2.

op het gebied van Limburgsche geschiedenis en taal willen wij laten heerschen”), en om die reden is de titel gekozen: als een pan-Limburgse aanduiding. In de slot-alinea verzoekt de redactie om

de ondersteuning van allen, die liefde voor den Limburgschen geboortegrond gevoelen of die in de ontwikkeling van Limburg's intellectueelen toestand eenig belang stellen.

Die regionalistische toon werd nog ferventer aangeslagen door de toenmalige Roermondse tegenhanger van het LGOG: het Provinciaal Genootschap “Limburg” met zijn “Limburg's Jaarboek”, dat in 1894 begon te verschijnen. De eerste redactionele inleiding daarvan ging uit van “de liefde voor onzen geboortegrond”, en gaf blijk van pan-Limburgse sentimenten: “sterke banden houden de Limburgers samen”, heet het, en de inleiding besluit met de kreet LEVE LIMBURG! De uiteindelijke fusie van het Provinciaal Genootschap en het LGOG in 1928 voltooit het proces van provincie-brede identiteitsvorming in het historische bewustzijn.²⁵

De historische expertise van het LGOG-kader lag in de archief-wereld. Habets' hoedanigheid als provinciaal archivaris hebben we gememoreerd; en het eerste redactionele driemanschap van *De Maasgouw* (Franquinet, Sivr  en Jansen) had zijn sporen verdiend in de stadsarchieven van respectievelijk Maastricht, Roermond en Sittard. Universitair aangestelde historici waren dunner gezaaid, en de positivistische stroomversnelling die zich in deze decennia voelbaar maakte in de universitaire geschiedwetenschap liet het LGOG nagenoeg onaangeroerd. Integendeel: de publieksgerichte en in het publiek verwortelde bestudering van de geschiedenis bleef zich tooien met die wat ouderwetse en intrigerende titel “Geschied- en oudheidkunde”. “Oudheidkunde” was de traditionele betiteling van een doorvorsing van het verleden die zich zonder veel methodisch onderscheid zowel op materiële bronnen als op oude teksten van allerlei genres kon storten. Deze “antiquarische” benadering was in de loop van de negentiende eeuw, als onderdeel van de verwetenschappelijking van de geschiedbeoefening, opgesplitst in afzonderlijke takken: de archeologie, de filologie en de eigenlijke geschiedwetenschap *sensu stricto*. Die splitsing vond met name in de universitaire instituuts-indeling zijn neerslag. (De leerstoel van Fruin was, haast symbolisch, een afsplitsing van de oudere leerstoel voor “Nederlandse taal, letteren en geschiedenis”.) In het LGOG echter (en ook in andere genootschappen van deze signatuur, in Brugge en Luxemburg) bleef de oude samenhang tussen de oudheidkundige tradities voortbestaan. In feite lagen de beste groeikansen voor de Limburgse geschied- en oudheidkunde juist niet op het gebied van de evenementiële geschiedschrijving maar uitgerekend op die van de archeologie en de filologie.

25 Ubachs, *ibid.*, 62-80.

Dat de studie van het materiële erfgoed uitstekende regionaal-wetenschappelijke perspectieven bood, aansprekend bewijs leverde voor de prestigieuze ouderdom van deze nieuwbakken provincie, en *vor Ort und Stelle* beoefend kon worden, ook zonder nabijgelegen universiteit, is zonneklaar. Al in 1884 opende de *Société* haar archeologisch museum in het Bonnefantenklooster,²⁶ en sindsdien zijn de bodemarcheologie, de historische bouwkunde en de middeleeuwse kunstgeschiedenis ontegenzeggelijk de meest florierende takken van de geschiedwetenschappen in deze provincie geweest. Het geheugen van meester Habets is niet zozeer in boeken gecodificeerd als in de bouwkundige en materieel-oudheidkundige ambiance van Maastricht.

Voor wat betreft de filologie: Na de *big bang* van de editie van de Servaaslegende door Bormans bleven de uitgaven en beschrijvingen van oude documenten een belangrijke besogne. Daarbij bestond ook een grote (en voor de huidige historicus wat verrassende) aandacht voor het Limburgse taaleigen: dialectbeschrijvingen, woordenlijsten, overzichten van oudere dialect-teksten – een filologisch aandachtsgebied dat eigenlijk pas na de oprichting van de Vereniging VELDEKE in 1926 uit het blikveld van de Limburgse Geschied- en Oudheidkundigen is weggedreven. Het Roermondse Provinciale Genootschap Limburg van 1893 noemde zich bij de oprichting nog een “Provinciaal Genootschap voor kunst, taal en letteren”, en hun *Limburg’s Jaarboek* somde zijn doelstellingen als volgt op:

- a) de beoefening der Limburgsche kunst, taal en letteren, b) het bevorderen van de kennis van de in Limburg bestaande eigenaardige zeden, gebruiken, volksoverleveringen, spreekwoorden, zegswijzen enz. c) het opsporen van Limburgsche taalvormen, in verband vooral met de moedertaal.

In de thematiek die *De Maasgouw* zich blijkens zijn redactionele inleiding voorneemt staat de studie van “zeden en gewoonten, sagen en legenden” voorop. En daaraan wordt dan nog eens toegevoegd:

Is echter de geschiedenis, in al hare vertakkingen, het hoofddoel van dit weekblad, ook onze Limburgsche taal (de nederlandsche) met hare rijke dialectschakeeringen, met haren schat van spreekwijzen en spreekwoorden, zoomede de letterkundige voortbrengselen, in vroegeren tijd en in onze dagen op Limburgschen bodem ontsproten, zullen er in besproken kunnen worden.

26 G.H.A. Venner, “De aanlopen tot het Provinciaal Museum voor Oudheden in Limburg”, *De Maasgouw*, 124.2 (2005): 54-67; Algemeen voor de achtergronden en details: Ad de Jong, “Cultuurbehoud en burgerzin: De rol van genootschappen bij de vorming van museale collecties”, *De Maasgouw* 132.1 (2013): 20-28.

We komen zodoende tot een derde saillant element (naast dat van de publieksgerichtheid en de provincie-brede *footprint*) van het soort Oudheidkunde dat in *De Maasgouw* bedreven werd en wordt: is er sprake van een brede, zelfs (naar huidige begrippen) interdisciplinaire, thematiek. Terwijl in de universitaire instituten de geschiedwetenschap zich toespitste op sociale en politieke geschiedenis, aan de hand van bronnen die betrekking hebben op “change imposed from above”, biedt de geschied- en oudheidkunde van *De Maasgouw* in de eerste jaargang het volgende cultuurhistorische palet van onderwerpen:

“Lijfstraffelijke regtspleging”, “Een oud gedichtje”, “Doopen, trouwen, begraven”, “Een belangrijk privilege aan Roermond geschonken”, “Grafmonumenten en grafzerken”, “De sage van Valkenburg in Maastrichter dialect” [een verhalend gedicht van Franquinet], “Plaatsnamen in Limburg”, “Weerwolven”, “Zinspreuken”, “De Abdij van Munsterbilzen”, “Oud Limburgsche sermoenen”, “Een bijdrage tot de geschiedenis der Hervormde Gemeente te Sittard”, “De wapen-industrie te Maastricht”, “Kinderliedjes”, “Het deelwoord in den Maastrichtsen tongval”

De combinatie van historische, archeologische, taal- en letterkundige en zelfs volkskundige bijdragen is opvallend. Het profiel van het Limburgs geheugen dat zich hier begint af te tekenen beweegt zich in een driehoek waarvan de hoekpunten gevormd worden door de begrippen regionalisme, popularisering, en cultuurhistorische breedte. Het LGOG was al interdisciplinair toen de historische discipline nog moest opkomen.

Conclusie

Die driehoek van interdisciplinariteit, publieksgerichtheid en regionale thematiek is eigenlijk verrassend modern. De historische disciplinevorming heeft zich natuurlijk niet geheel los van het LGOG voltrokken: de actieve leden zijn na 1945 in toenemende mate universitair geschoold geweest, ook al was dat vaak buiten de Limburgse regio; inmiddels is via de Maastrichtse universiteit, de nieuwe institutionalisering van diverse historische instanties en de LGOG-leerstoel aan de vereniging een gedegen academisch kader geboden. De amateur-geschiedenis, vaak van zeer hoog niveau, wordt nu vooral bedreven in de talrijke heemkundige verenigingen die op lokaal niveau opereren. Van daaruit worden regelmatig belangwekkend historische onderwerpen aan de orde gesteld. Zo is het grotendeels aan lokale heemkundigen te danken dat er thans een beter beeld is van de elektrische grensversperringen die door de Duitse bezetter tussen bezet Belgisch en neutraal Nederlands Limburg (en Brabant) zijn aangebracht in de jaren 1914-1918; ook de geschiedenis van de smokkel of de details van oorlogsvoering in 1944 behoort tot het areaal van zulke lokale, door liefhebbers bedreven “history from below”.

Dat geeft ook aan dat de beoefening van de geschiedenis en de disciplinevorming, dat proces dat zich aanvankelijk achter de rug van het LGOG om heeft voltrokken, thans een nieuwe draai maakt. De opkomst van de heemkundevereniging hoort daar net zo goed bij als de hierboven gesignaleerde opkomst van de *memory studies*; er is nieuwe aandacht voor cultuurgeschiedenis en publieksgeschiedenis, *oral history* en *Alltagsgeschichte*. Terwijl de natie-staten niet langer vanzelfsprekend het monopolie hebben op de publieke sfeer, floreert het regionaal, en ook het grensoverschrijdend-regionaal bewustzijn – en niet op de laatste plaats: het grensoverschrijdend-regionaal historisch bewustzijn; de regionale kaders waarin mensen in Limburg zich rekenschap geven van hun verleden.